

HOLLAND AAN DE GANGES

BAUKE VAN DER POL

Holland aan de Ganges

Prins Willem Frederik Hendrik in India (1837-1838)

WalburgPers

WALBURGPERS

Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij financiële steun van Embassy of the Kingdom of the Netherlands, New Delhi, India (www.hollandinindia.org), Vereniging de Prins Hendrik Stichting, J.E. Jurriaanse Stichting, Boekenfonds Elisabeth Grent/F.J.A.M. van der Helm.

© 2016 Bauke van der Pol, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Abbeiding omslag: Prins Hendrik in 1848 in het uniform van schout-bij-nacht.
N. PIENEMAN, STICHTING HISTORISCHE VERZAMELINGEN VAN HET HUIS VAN ORANJE-NASSAU.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351 zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Omslagontwerp: Henk Wals, Lauwers-C, Nijmegen
Vormgeving binnenwerk: KM Grafisch Werk, Utrecht

ISBN 9789462490925

NUR 685

Inhoudsopgave

Inleiding

7

HOOFDSTUK 1

De Ganges

15

HOOFDSTUK 2

Prins Hendrik in Calcutta

27

HOOFDSTUK 3

Prins Hendrik in de Opper Provinciën

76

HOOFDSTUK 4

Europa aan de Ganges

108

HOOFDSTUK 5

Ondertussen in Calcutta

134

BIJLAGE I

Portretten van de hoofdpersonen

159

BIJLAGE II

État-major van de Bellona

165

Literatuurlijst

167

Noten

171

Inleiding

Op 23 november 1837 komt het Nederlandse marine opleidingszeilschip Bellona aan bij de monding van de Ganges voor een bezoek aan Calcutta, de toenmalige hoofdstad van Brits-Indië. De belangrijkste persoon onder de 344 bemanningsleden is prins Willem Frederik Hendrik van Oranje-Nassau (1820-1879) die vanwege zijn lange carrière bij de marine en zijn vele zeereizen, ook wel ‘de Zeevaarder’ werd genoemd.¹

Buste van prins Hendrik in het tehuis voor oud-zeevarenden waarvoor hij in 1874 de eerste steen legde (Prins Hendrik Stichting, Egmond aan Zee). In een van de zalen is een kleine tentoonstelling over hem ingericht.

FOTO: BAUKE VAN DER POL.

Het fregat Bellona, geëscorteerd door de brik Snelheid, was op 17 oktober 1836 uit Den Helder vertrokken voor een reis naar Nederlands-Indië. Op de terugreis deden ze Calcutta aan waar ze een week zouden blijven maar dat werden drie maanden! Na een reis van 22 maanden kwam de Bellona op 17 juli 1838 weer aan op de rede bij Texel.²

Prins Hendrik was de eerste oranjetelg die een bezoek bracht aan Nederlands-Indië (Indonesië) en ook de eerste Nederlandse (en Europese) prins ooit, die voet aan wal zette in Brits-Indië (India). Tot 1825 nog wapperde de driekleur in de voormalige voc-vestiging Chinsurah dat dertig kilometer noordelijk van Calcutta ligt.

Prins Hendrik werd op 13 juni 1820 geboren op Soestdijk en was de derde zoon van de latere koning Willem II (Held van Waterloo) en Anna Paulowna, de uit St. Petersburg afkomstige grootvorstin van Rusland. Erfprins Willem typeert zijn zoon als '(...) een goede jongen, maar is enorm verlegen en schaamt zich snel. Van mijn vier kinderen is hij de meest zwijgzame.' Hendrik zou stroef in de omgang zijn en ontbeerde charme en tact om zijn vader te steunen in zijn koningschap. Hij heeft verder geen rol van betekenis gespeeld in de politiek.³ Het voordeel van een 3de prins in opvolging, na zijn broers Willem en Alexander, is een minder strak keurslijf.

Prins Hendrik lijkt al op jonge leeftijd voorbestemd voor een carrière bij de marine. Zijn grootvader koning Willem I had hem op 10-jarige leeftijd tot adelborst 1ste klasse benoemd 'om zijn Vaderland van dienst te zijn (...) voor Onze Marine en voor den Staat.'⁴ De jonge prins die 'genegenheid tot den zeedienst' had getoond, schrijft aan zijn vader dat hij onder de indruk was van Michiel de Ruyter die '(...) niet wilde leren maar oogenblikkelijk dat men hem naar zee zond, nam zijn ijver toe en doorliep alle scheepsrang, van koksmaat tot aan Admiraal.'⁵

Na zijn loopbaan als zeevarende wordt prins Hendrik in 1850 door zijn broer koning Willem III benoemd tot stadhouder van het Groothertogdom Luxemburg, dat hij tot aan zijn dood op 13 januari 1879 zou blijven.⁶ Een week voor zijn dood krijgt hij het bericht 'dat het de koning behaagd had om hem te benoemen tot Admiraal der Vloot, met het recht de marschalsstaf van koning Willem II te dragen.' Deze hoge rang was een eerbetoon aan de carrière bij de marine van 'Hendrik de Zeeman in leven en streven', zoals hij ook wel werd omschreven.⁷

Prins Hendrik is tweemaal getrouwd geweest; in 1850 met de tien jaar jongere prinses Amalia van Saksen-Weimar-Eisenach en vlak voor zijn dood in 1878 met Maria van Pruisen om zo in een uiterste poging het voortbestaan van het Huis van Oranje veilig te stellen. Maar beide huwelijken bleven kinderloos. In 1880 werd het Oranjehuis alsnog gered toen uit het eveneens tweede huwelijk van zijn broer koning Willem III, prinses Wilhelmina werd geboren, de overgrootmoeder van koning Willem-Alexander.

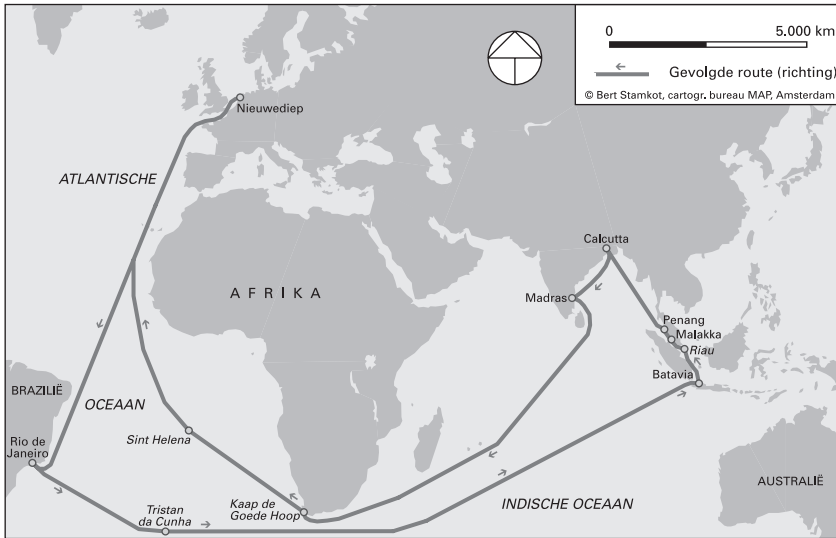
De familie van koning Willem II en Anna Paulowna, met links Willem en Alexander en rechts Sophie en Hendrik. Op de achtergrond is Paviljoen Tervuren bij Brussel te zien waar ze na de val van Napoleon in 1815 woonden. Na de opdeling in 1830 in de Zuidelijke- en Noordelijke Nederlanden, verbleven ze afwisselend op Paleis Soestdijk, in Den Haag en in Tilburg. Dit portret dat gemaakt werd door Jean-Baptiste van der Hulst (1790-1862) hing op de tentoonstelling in het Dor-drechts Museum over prins Hendrik zijn vader, koning Willem II, die ook wel de kunstkoning werd genoemd. Deze tentoonstelling was speciaal samengesteld ter viering van 200 jaar Koninkrijk der Nederlanden.

Dat het verblijf in Brits-Indië bijna drie maanden zou duren in plaats van een week, wist men nog niet toen de Bellona aankwam bij de monding van de Ganges. Prins Hendrik zou slechts kort Calcutta aandoen om een introductiebrief van zijn vader aan gouverneur-generaal Lord Auckland te overhandigen, de hoogste Engelse vertegenwoordiger in Brits-Indië. Maar die was een maand eerder vertrokken voor een lange inspectiereis door de Opper Provinciën van Noord-India. Na rijp beraad met Arriëns, zijn mentor en kapitein van de Bellona, besluit prins Hendrik om Lord Auckland achterna te reizen waardoor de Bellona noodgedwongen langer in Calcutta zou blijven liggen. Voor een aantal bemanningsleden was dit geen straf. Integendeel.

De reis naar de ‘Oost’ mocht volgens zijn vader erfprins Willem en kapitein Arriëns niet alleen bestaan uit ontvangsten en bezoeken met het daarbij behorende feest- en eerbetoon, maar was vooral bedoeld om de 17-jarige prins Hendrik ‘beroepelijk te vormen’ tot marineofficier.⁸ Maar het was even belangrijk dat de jonge prins kennis maakte met andere gewoontes en gebruiken dat ook bij een goede opvoeding hoorde. Prins Hendrik’s vader ondervond in zijn jeugd belemmeringen en wilde daarom zijn zoon meer vrijheid geven. Zijn mentor Arriëns heeft een belangrijke rol gespeeld in de prins zijn opvoeding en niet alleen om hem tot een ‘bekwaam en geliefd marineofficier’ te maken maar ook om hem kennis te laten maken met bezienswaardigheden. Zo raakte Hendrik zijn vader op een van zijn vele grand tours onder de indruk van Stonehenge en zou Hendrik jaren later onder de indruk raken van de Taj Mahal.⁹

In een brief aan Hendrik’s moeder Anna Paulowna, schrijft Arriëns dat op de terugweg ook Brits-Indië zal worden bezocht om hem kennis te laten maken met het Britse koloniale bestuur maar ook met ‘(...) de klassieke basis van de Indische grandeur, die zo belangrijk is voor de politiek van deze dagen en voor de algemene historische, anthropologische en geografische wetenschap.’¹⁰ Prins Hendrik wilde eigenlijk langer in Nederlands-Indië blijven om daarna de kortste weg naar huis te nemen maar Arriëns wist hem te overtuigen van het belang om ook de ‘parel in de Britse kroon’ te bezoeken.

Van dat verblijf heeft Arriëns een dagboek bijgehouden dat als boek is verschenen onder de titel *Dagboek eener reis door Bengalen (1837-1838)*. Hij heeft dit boek pas in 1853 mogen uitgeven omdat koning Willem I het niet eerder toestond, ‘Aan dat verbod is door mij gehoorzaamd.’ Na het overlijden van koning Willem I in 1843, wilde hij toch zijn door ‘langdurigen dienstverband verkregen ervaringen’ delen en alsnog zijn ‘licht laten schijnen over koloniale aangelegenheden.’ Bovendien behoorde zijn bemoeienis met prins Hendrik in 1853 ook al tot het verleden. Maar Arriëns belooft wel in het voorwoord van zijn boek om prins Hendrik – met wien en om wien deze reis werd ondernomen – niet meer ter sprake te brengen dan nodig is en vlijt zich met de gedachte ‘(...) geheel en al binnen de engste palen der Waarheid te zijn gebleven.’¹¹

De 22-maanden durende Aziatische reis van het fregat *Bellona* liep via Brazilië, Nederlands-Indië, Brits-Indië, Zuid-Afrika en St. Helena. Uit: Met prins Hendrik naar de Oost.

Prins Hendrik heeft zelf een twintigtal Franstalige brieven aan zijn ouders en broer Alexander verstuurd met daarin ‘nouvelles’ over Brits-Indië.¹² Ook adelborst 1ste klasse aan boord de *Bellona*, W.J.C. Huysen van Kattendijke, heeft zijn ervaringen in Bengalen (en Nederlands-Indië) beschreven. Deze zijn te boek gesteld onder de titel *Met de prins naar de Oost*.¹³ Daarnaast waren er een aantal officieren die hun ervaringen in Brits-Indië ook op schrift hebben gesteld waarvoor ze alle tijd hadden tijdens het lange verblijf in Calcutta; luitenant ter zee 1ste klasse C.F. Stavenisse de Brauw en de adelborsten 1ste klasse G.F.G. Gobius en Jhr. P. Melvill van Carnbee. Hun scheepsjournalen en aantekeningen zijn in bezit van het Amsterdams Scheepvaartmuseum. Alleen luitenant-ter-zee 2de klasse, Jhr. H.W.A. van Rappard, beschreef zijn Bengaalse ervaringen in brieven aan zijn ouders in Arnhem, die nu in bezit zijn van het Utrechts Archief.¹⁴

Prins Hendrik heeft een zestal tekeningen gemaakt tijdens zijn reis door Brits-Indië.¹⁵ Melvill van Carnbee en Isaac Bourjé, de adjunct-schrijver aan boord, maakten echter meerdere tekeningen, vooral in Calcutta en

omgeving. Zij waren eigenlijk de ‘fotografen’ aan boord van de Bellona. Bourjé is de zoon van de in die tijd bekende Zeeuwse kunstschilder J.P. Bourjé. Hij zegt dat zijn tekeningen bedoeld zijn voor de eigen herinnering aan de bezochte plaatsen om zo ‘(...) de aangename en ook wel onaangename oogenblikken voor den geest te brengen, die soms op ’s menschen leven in den vervolge zoo veel invloed hebben.’¹⁶ Melvill van Carnbee kwam uit een zeevarend geslacht en was ook een verdienstelijk tekenaar die later als kaartenmaker in dienst trad bij het Departement van Marine in Batavia.

De *état-major* aan boord van de Bellona, een select gezelschap officieren, bestond uit 25 man. Gobius maakte een lijst met de namen en functies (zie Bijlage 11) maar Melvill zijn naam ontbreekt daarop omdat hij pas op de terugreis in Penang (Maleisië) aan boord kwam. Melvill zei blij te zijn om zijn ‘vorige makkers’ weer te zien die hij kende van de officiersopleiding uit Medenblik.¹⁷

De familie van Melvill van Carnbee komt oorspronkelijk uit Schotland waarvan meerdere ‘in de zeedienst de hoogste betrekkingen (hebben) vervuld en het Vaderland de gewichtigste diensten bewezen hebben.’¹⁸ Dat ook Melvill zelf bij de marine zou komen wist hij al van jongs af aan, ‘nauwelijks de kinderschoenen ontwasschen, bleek het alras, dat ik voor niets anders dan voor een zeeman in de wieg was gelegd.’ Het zeemansleven had op jongeren in die tijd een ‘eigenaardige bekoorlijkheid die gelegen was in het avontuurlijke en zwervende met een (...) onweêrstaanbare begeerte, om vreemde landen en volken te leeren kennen.’ Melvill zegt verder trots te zijn op Nederland als zeevarende natie, die ‘haar bestaan, hare welvaart, haren roem’ daar aan te danken had.¹⁹

Holland aan de Ganges is gebaseerd op de verhalen van deze ‘mannen van de Bellona’. Ik treed in hun voetsporen en bezoek de bezienswaardigheden in India die zij bijna tweehonderd geleden ook bezochten. Aan de hand van (eigen) foto’s en historische kaarten, laat ik zien wat er nog te vinden is van de plaatsen die zij bezochten en beschreven.

Ik heb dit boek geschreven uit belangstelling voor het land India dat ik al veertig jaar bereis en waar ik als antropoloog onderzoek deed bij kastelozen in een Keralees dorp. Daarnaast organiseer ik reizen naar India

en geef cursussen over het Nederlandse (VOC) erfgoed in dat land, waar-
 toe ik ook de (immateriële) verhalen en tekeningen van de mannen van
 de Bellona reken.²⁰ Uit hun ervaringen blijkt dat India grote indruk op
 ze heeft gemaakt. In hoeverre dat blijvend is geweest of bepalend, kan
 ik niet zeggen. Maar mijn eerste bezoek aan India in 1974 als 22-jarige
 heeft wel een blijvende indruk op me gemaakt. Het kan niet anders dan
 dat dit ook geldt voor de 17-jarige prins Hendrik die bijna 180 jaar gele-
 den de Gangesvlakte van Noord-India doortrok.

Van de Bellona bestaan weinig afbeeldingen maar op 16 december 1824 voer die
 als eerste schip door het nieuw gegraven Noordhollandsch kanaal.

COLLECTIE: ZUPER MUSEUM.

Het eerste hoofdstuk gaat over de gevaren van de rivier de Ganges, een
 rivier die de Nederlanders al vanaf de 17e eeuw bevoeren. In het tweede
 hoofdstuk belicht ik het bezoek van prins Hendrik aan de bezienswaar-
 digheden van Calcutta. In het derde hoofdstuk volg ik prins Hendrik tij-
 dens zijn lange en zware reis door de Opper Provinciën naar Cawnpore
 (nu Kanpur), Agra en Delhi, die hij deels per palankijn en deels over de
 rivier de Ganges aflegt. In hoofdstuk vier worden de belevenissen van
 enkele adelborsten beschreven die tijdens de afwezigheid van prins Hen-
 drik Europese vestigingen aan de Ganges bezochten, waaronder het 'Neder-
 landse' Chinsurah. En in hoofdstuk vijf ten slotte komt de vraag aan

de orde hoe de bemanning in Calcutta, wachtend op de terugkeer van prins Hendrik, de tijd doorkomt. Als de Bellona dan eindelijk uit Calcutta vertrekt voor de terugreis naar Nederland, brengen ze ook nog memorabele bezoeken aan Madras en aan het eiland St. Helena.

In dit boek heb ik het over Calcutta (nu Kolkata) en Madras (nu Chennai) omdat deze plaatsen zo heetten in de tijd waarover ik schrijf. Ook de namen Brits-Indië en India gebruik ik afwisselend. India als benaming is officieel pas na de onafhankelijkheid in 1947 van toepassing. Daarnaast spreek ik over de rivieren de Ganges en de Hooghly, waarbij de rivier de Hooghly feitelijk een aftakking van de Ganges is die via Calcutta uitmondt in de Golf van Bengalen.

HOOFDSTUK 1

De Ganges

Wie voor het tijdperk van de trein en het vliegtuig naar Calcutta wilde reizen, bereikte de stad meestal per schip. Vanuit de Golf van Bengalen kwam men dan aan bij de monding van de Ganges. Vandaar is het nog 150 kilometer stroomopwaarts tot aan Calcutta over een van de gevaarlijkste rivieren ter wereld met vloedgolven, grote getijdenverschillen, zandbanken, ondieptes, sterke stromingen en gevaarlijke bochten.

Als VOC-ers bevoeren de Hollanders de Ganges al vanaf het begin van de 17e eeuw en kenden als zeevarende natie de gevaren van die rivier als geen ander. Zij hadden er vanaf 1627 al een loodsdienst en de rivier voorzien van betoning, lang voordat de Engelsen de dienst uitmaakten in Brits-Indië. De loodsen waren gestationeerd in de VOC-vestigingen Balasore en Voltha (Falta) vanwaar ze de schepen naar Chinsurah begeleiden. In een boek over de geschiedenis van de Engelse loodsdienst op de Ganges werden de Nederlanders geroemd om hun ‘very well organized and highly efficient service of pilots.’ De Nederlandse loodsen hadden jarenlang het monopolie op de Hooghly.²¹

Verschillende geschiedschrijvers uit de tijd van de VOC, verhalen over de gevaren van de Ganges, zoals Stavorinus en Haafner. Op VOC-kaarten van het stroomgebied, waarvan er vele bestaan omdat de ondieptes vaak veranderden, staan ook wrakken vermeld als die van de Westervelt (1679) en 't Casteel Batavia (1719). Ook de namen bij bochten in de rivier spreken voor zich, zoals Schreyershoek, Ruygenhoek en Moordenaarshoek. De Ganges moet een eldorado voor scheepsarcheologen zijn.

Stavorinus en de Ganges

In 1769 komt kapitein Stavorinus met het Oostindische-Compagnieschip de *Snoek* aan bij de monding van de Ganges en heeft het over de noodzaak om loodsen in te huren. Voor hem uit vaart een *chaloup* (sloep) met een loodshulp die ‘telkens sein doet hoeveel water hij vindt.’²²